

ՔԱՂԱՔԱՑԻ-ԶԻՆՎՈՐԱԿԱՆ ԿՈՆՑԵՊՏԸ ԻՍՐԱՅԵԼՈՒՄ. ՈՐՈՇ ԴԻՏԱՐԿՈՒՄՆԵՐ

Կարեն Վերանյան

Հրեության գոյատևման և ազգային պետության հաստատման պայքարի արդյունքում առաջացավ հրեության «քաղաքացի-զինվորական», «անհատ-զինվորական» հայեցակարգը, ըստ որի՝ յուրաքանչյուր հրեա իր մասնակցությունը պետք է ունենա հրեական համայնքների և պետության անվտանգության ապահովման գործին:

«Քաղաքացի-զինվորական» գաղափարը տարածվում է Իսրայել պետության հրեաների վրա, սակայն «անհատ-զինվորական» հայեցակարգային մոդելը, որը հիմնված է հրեության հավատքի և գաղափարախոսության վրա, բովանդակային-իմաստային առումով անհամեմատ ավելի ընդգրկուն է: Այն, բացի երկրի հրեա բնակչությունից, ներառում է նաև աշխարհասփյուռ հրեությունը՝ անկախ նրանից, թե վերջինիս ներկայացուցիչներն ինչ քաղաքացիություն ունեն:

Իսրայելի պաշտպանության բանակի (ԻՊԲ) ստեղծմամբ «անհատ-զինվորական» հայեցակարգը դարձավ երկրի զինված ուժերի կազմավորման և կայացման գործընթացի և առհասարակ՝ հասարակություն-զինված ուժեր փոխգործակցության հիմքն ու հենարանը: Այդ հայեցակարգի գաղափարական էությունն այն է, որ համայն հրեության յուրաքանչյուր անհատ միաժամանակ նաև զինվորական է՝ պատրաստ պաշտպանելու Իսրայել պետության անվտանգությունն ու ազատությունը:

«Անհատ-զինվորական» մոդելը նաև զգալի ազդեցություն ունեցավ երկրի զինվորականություն-հասարակություն հարաբերությունների կանոնակարգման վրա, որը նախատեսում էր զինված ուժերի զարգացման գործում հասարակության ինտեգրման, մասնակցության մեխանիզմների ներդրում: Այդ թվում՝ ԻՊԲ-ի նկատմամբ հասարակական վերահսկողության սահմանման գործիքակազմի կիրառություն, որի արդյունավետությունը պայմանավորված է բանակաշինության հարցում հասարակության ընդհանուր համա-

* «Նորավանք» ԳԿՀ Քաղաքական հետազոտությունների կենտրոնի ղեկավար:

ձայնության կազմակերպման գործընթացով: Այսինքն՝ թե որքանով են հասարակության տարբեր կառույցներն ու անհատ քաղաքացիները կարողանում համընդհանուր փոխհամաձայնեցված մոտեցումներ կիրառել երկրի պաշտպանական անվտանգության ապահովման, ներառյալ՝ բանակաշինության զարգացման, երկրի պաշտպանական համակարգի կառավարման հարցերի վերաբերյալ:

«Անհատ-զինվորական» մոդելը ենթադրում է նաև հետևյալ հիմնական գործառույթները.

- ձևավորել զինված ուժերի նկատմամբ քաղաքացիական հսկողության ինստիտուտ, ինչն իր հերթին առանցքային նշանակություն ունի զինված ուժերի մարտունակության բարձրացման համար,
- կազմակերպել հասարակությունում զինված ուժերի ինտեգրման գործընթացը, մշակել հասարակություն-զինված ուժեր բաց և ազատ համագործակցության արդյունավետ մեխանիզմներ: Ընդ որում, Իսրայելի և համասփյուռ հրեության համար բանակն առհասարակ համարվում է հայրենի երկրի նաև կարևոր սոցիալական ինստիտուտներից մեկը,
- յուրաքանչյուր հրեա՝ հայրենաբնակ կամ ոչ, անկախ այն բանից՝ ծառայել է ԻՊԲ-ում, թե ոչ, անկախ սեռից, տարիքից և քաղաքացիությունից, պետք է իր մասնակցությունն ունենա զինված ուժերի մարտունակության բարձրացման, պաշտպանական համակարգի գործունեության կատարելագործման և հայրենիքի պաշտպանության գործին: Հրեության համար սա գործընթաց է, որով ազգը դառնում է բանակ,
- «անհատ-զինվորական» մոդելը, լայն հնարավորություններ ստեղծելով զինված ուժերի զարգացման գործում հասարակության անմիջական ներգրավվածության համար, միաժամանակ ձևավորում է հասարակություն-զինված ուժերի միջև կոնսենսուս, որի հիման վրա արդյունավետ պայքար է տարվում զինված ուժերում առկա արատավոր երևույթների դեմ:

Իսրայելում ընդունված է ասել՝ «Իսրայելի պաշտպանության բանակը համայն հրեա ժողովուրդն է», և որ «Իսրայել պետության յուրաքանչյուր քաղաքացի տարվա մեջ 11 ամիս արձակուրդում գտնվող զինվորական է»: Հրեության, երկրի իշխանության և հատկապես ԻՊԲ ու նաև հոգևորականության խորին համոզմամբ (ինչպես նաև տարբեր միջազգային ռազմական փորձագիտական գնահատականներով)՝ Իսրայելի պաշտպանության բանակն աշխարհի ամենամարտունակ զինված ուժերից մեկն է: Վարկանիշ,

որը ձեռք է բերվել զինվորականության հենց հոգևոր-բարոյական արժեքների պահպանման, զարգացման և լայն կիրառման արդյունքում: Վերոնշյալ առումով և հատկապես հրեության հոգեմտավոր ու գաղափարական համընդհանուր ընկալմամբ, դասալքությունը, ԻՊԲ-ում զինձառայությունից խուսափելը համարվում են թե՛ մեղք, թե՛ հանցագործություն:

Քաղաքական ոլորտ

Իսրայելի պետական ապարատի ղեկավարներից շատերը եղել են Իսրայելի պաշտպանության բանակի բարձրաստիճան հրամանատարներ: Պաշտպանական համակարգի ներկայացուցիչների կողմից երկրի բարձր քաղաքական պաշտոնների ստանձնման իրողությունն առաջին հայացքից ենթադրում է, որ երկիրը կարող է գնալ ռազմականացման ճանապարհով, սակայն Իսրայելի դեպքում զինված ուժերի նկատմամբ քաղաքացիական հսկողության և զինված ուժերի զարգացման գործում հասարակության ներգրավվածության հարցերը կանոնակարգված են և գործում են բավական արդյունավետ: Քանի որ երկիրը զարգանում է մշտական պատերազմի սպառնալիքների ներքո, ուստի բարձրաստիճան զինվորականների ներկայացվածությունը երկրի քաղաքական վերնախավում դրական ազդեցություն է ունենում Իսրայելի պաշտպանական-անվտանգային հարցերում քաղաքական որոշումների կայացման գործընթացի վրա:

Որպես կանոն, երկրի քաղաքական վերնախավի բարձրաստիճան պաշտոնյաներից շատերն իրենց զինվորական ուղին անցել են, մասնավորապես, ԻՊԲ այսպես կոչված էլիտար (հատուկ նշանակության, մարտական) զորամասերում (Իսրայելում «էլիտար ստորաբաժանումներ» ասելով նկատի են առնվում այն զորատեսակները, որոնք իրականացնում են արտակարգ կարևորության և բարձր պատասխանատվություն պահանջող մարտական գործողություններ և խնդիրներ. էլիտար զորքեր են համարվում նաև Իսրայելի ռազմաօդային ուժերը): Էլիտար զորամասերում զինձառայությունը Իսրայելում և առհասարակ հրեության շրջանում ընկալվում է որպես հայրենիքի և համայն հրեության նկատմամբ իր հայրենասիրությունն ու նվիրվածությունն արտահայտելու յուրաքանչյուր հրեայի հնարավորություն՝ անհրաժեշտության դեպքում անգամ սեփական կյանքը զոհաբերելու պատրաստակամությամբ: Իսրայելական բանակի էլիտար զորամասերում առանձնանում է 1957թ. ստեղծված և ԻՊԲ Գլխավոր շտաբի հետախուզության վարչության ենթակայության տակ գործող «Մայերեթ Մատքալ» հատուկ նշանակության զորամասը, որը կարող է մարտական խնդիրներ կատարել նաև Իսրայելի

սահմաններից դուրս: Այս գործամասում ծառայածներից շատերը հետագայում դարձել են բարձրաստիճան պաշտոնյաներ, քաղաքական-ռազմական գործիչներ: Նրանց մեջ մեծ է նաև հայրենադարձ հրեաների և կանանց թիվը: Զորամասի նշանավոր հրամանատարներից է եղել փոխգնդապետ Յոնաթան Նեթանյահուն՝ Իսրայելի գործող վարչապետ Բենիամին Նեթանյահուի ավագ եղբայրը, որը գոհվել է 1976թ. իր անմիջական հրամանատարության ներքո երկրից դուրս իրականացվող՝ պատանդների ազատ արձակման մի գործողության ընթացքում: Այլ նշանավոր հրամանատարներից են Իսրայելի նախկին վարչապետ Էհուդ Բարաքը (1999-2001թթ.), «ՑԱՀԱԼ»-ի (Իսրայելի զինված ուժերը միջազգայնորեն հայտնի է նաև «ՑԱՀԱԼ» անվանումով, որը եբրայերենից թարգմանաբար նշանակում է Իսրայելի պաշտպանության բանակ) Գլխավոր շտաբի պետ Մոշե Յաալոնը (2002-2005թթ.) և այլք: Ընդհանրապես, Իսրայելի զինված ուժերում և հատկապես նրա էլիտար գործամասերում զինծառայությունը կարևոր ուստնակ է երկրի քաղաքական-իշխանական վերնախավում ներկայացված լինելու համար: Ուստի, Իսրայել պետության բարձրաստիճան պաշտոնյաներից շատերը, լինելով ԻՊԲ գեներալներ և նախկին բարձրաստիճան սպաներ, նաև այդ շահագրգռությամբ են ձգտում, որպեսզի իրենց զավակները շարունակեն ընտանեկան-սպայական ավանդույթները՝ որպես երկրի իշխանությունում բարձրաստիճան դիրքերի հասնելու կարևոր երաշխիքներից մեկը: Այդուհանդերձ, հատկանշանական է, որ Իսրայելում չկան, այսպես կոչված, «սպայական դինաստիաներ»։ ԻՊԲ բարձրաստիճան սպա դառնալու հավասար հնարավորություններ ունեն ինչպես գեներալների, այնպես էլ երկրի շարքային քաղաքացիների զավակները: Սակայն ԻՊԲ-ում գործում է զինված ուժերի մարտական հատուկ կամ էլիտար կոչվող գործամասերում զինծառայությունը սերնդեսերունդ փոխանցելու սպայական ավանդույթը: Օրինակները քիչ չեն. զինվորական պարտքը կատարելիս տարբեր տարիներին գոհվել են ԻՊԲ Գլխավոր շտաբի պետ, գեներալ Ռաֆայել Էյթանի որդին՝ Յորամ Էյթանը (զինվորական կոչումը՝ մայոր), ԻՊԲ Ռազմաօդային ուժերի գլխավոր հրամանատար, գեներալ Դավիթ Իվրիի որդին՝ Գիլ Իվրին (կապիտան), Իսրայելի նախկին վարչապետ Մենահեմ Բեզկինի թոռը՝ Յոնաթան Բեզկինը (կապիտան) և այլք:

Կրթական ոլորտ

ԻՊԲ-ն նաև յուրօրինակ կրթօջախ է և երկրի կրթության ու դաստիարակության զարգացման առաջատար հաստատություններից մեկը: ԻՊԲ-ն զինվորների համար արդյունավետ ուստնակ է մասնագիտացման և ընդհանուր

կրթության բարձրացման համար: Իսրայելում գիտակրթական ընդհանուր բարձր մակարդակի առկայությունը հնարավորություն է տալիս երիտասարդությանը՝ մասնագիտական հմտություններն ու գիտելիքներն առավելագույնս ներդնել զինված ուժերի զարգացման գործում և զինձառայության ընթացքում ապահովել հնարավորինս բարձր կրթական-մասնագիտական արդյունավետություն, ինչպես նաև զինձառայության ընթացքում ձեռք բերված մասնագիտական փորձը հետադարձ մեխանիզմով կիրառել հասարակությունում:

- Փորձը ցույց է տալիս, որ ԻՊԲ-ում շարային դասաժամերի փոխարինումը կրթական-գիտական ծրագրերով նպաստում է զինվորների առօրյայում ուսումնական բաղադրիչի հագեցածությանը, ինչն իր հերթին դրականորեն է անդրադառնում թիմային աշխատանքի վրա: Շարային ժամերի աստիճանական սահմանափակումը և դրանց փոխարինումը կրթական-մտավոր դասընթացներով միաժամանակ կարևոր նշանակություն են ունեցել զինձառայողների նեղ զինվորական մասնագիտացման խորացման հարցերի տեսանկյունից: Նույն Իսրայելի կամ Շվեյցարիայի բանակում շարային ծրագիրը մեծ չափով հանված է՝ համարվելով զինձառայության կազմակերպման ո՛չ արդյունավետ մեթոդ և ժամանակի անիմաստ կորուստ: ԻՊԲ-ում հաճախ ընդունված է մեջբերել այն կարգախոսը, թե՛ «ԻՊԲ-ն պատերազմի՝ համար նախատեսված բանակ է, այլ ո՛չ թե՛ զորահանդեսների»:
- Պետք է նկատել, որ ԻՊԲ-ն օգտագործում է զինակոչիկի մասնագիտական հմտությունները, սակայն առաջնահերթություն է տալիս զինված ուժերի հատուկ մասնագիտական ուղղություններին ու այդ պահանջների բավարարմանը:
- Էլիտար (հատուկ նշանակության, մարտական) զորամասեր են ուղարկվում հիմնականում այն զինակոչիկները, որոնք նման զորամասում ծառայելու կամավոր ցանկություն են հայտնել: Էլիտար զորամասերում նորակոչիկների ընտրության գործընթացը մեկնարկում է նրանց դպրոցական հասակում, երբեմն՝ զորակոչային ժամկետից 2-3 տարի առաջ: ԻՊԲ հատուկ նշանակության զորքերում զինձառայության անցնելու համար անհրաժեշտ է հանձնել քննություն, որը հայտնի է «Գիրուշ» անվանումով: Մեկ թափուր տեղի համար ներկայացվում են ընդհուպ մինչև մի քանի հարյուր թեկնածուներ: Այս զորամասերում զինձառայություն անցնելու համար պահանջվում է հանձնել ֆիզիկական պատրաստվածության և հատուկ հոգեչափական թեստեր:

- Եթե ԻՊԲ-ն նպատակահարմար է համարում զինակոչիկի ստացած քաղաքացիական մասնագիտությունը շարունակել զինծառայության ընթացքում, ապա ամեն կերպ խրախուսում է զինակոչիկին, որպեսզի նա ժամկետային զինծառայությունից հետո համալրի զինված ուժերի մշտական կազմը:
- Զինակոչիկի քաղաքացիական մասնագիտությունից, մասնագիտական առկա պոտենցիալից ու գիտելիքներից, ինչպես նաև երբայերենի իմացության մակարդակից է կախված, թե ինչ գորատեսակում նա ծառայության կուղարկվի և այդ ընթացքում ինչ զինվորական պաշտոններ կստանան (կամ առհասարակ կստանան՝, թե՞ ոչ):
- Ծառայության ավարտից հետո անցնելով պահեստագործ՝ զինվորականներն ԻՊԲ-ից ստանում են դրամական «նվեր», որը նախատեսված է նրա բուհական (քաղաքացիական) կրթության համար: Սա հավելյալ մոտիվացիա է զինվորների բարոյական կերպարի բարելավման համար, քանի որ վատ ծառայության և առաջադիմության ցածր արդյունքների դեպքում զինվորը զրկվում է այդ դրամական հնարավորությունից:

Հոգևոր ոլորտ

Իսրայելում պետությունը և հասարակությունը բարձր են արժևորում զինվորականությանը՝ լինի շարքային, թե բարձրաստիճան սպա: Զինվորը հասարակությունում բարձրագույն արժեք է: Դրանից է բխում նաև Իսրայելում և համայն հրեությունում հրեա ռազմագերու նկատմամբ բարձրագույն հոգածության հանգամանքը: Բազմաթիվ են օրինակները, երբ Իսրայելի ղեկավարությունը պատրաստակամություն է հայտնում 1 հրեա ռազմագերուն փոխանակել 1000 և ավելի գերիների հետ:

- Պետության և հասարակության կողմից շարքային զինվորի բարձր արժևորումն, ըստ երևույթին, պայմանավորված է նրանով, որ Իսրայելի յուրաքանչյուր քաղաքացի իր և իր ընտանիքի, մերձավորների, հարազատների անվտանգության երաշխիք է համարում զինվորի համապատասխան զարգացման մակարդակը և նվիրումը:
- Զինծառայությանը հոգեբանորեն պատրաստվում են ոչ միայն զինծառայողները, այլ նաև նրանց ծնողները: ԻՊԲ-ն իրականացնում է հատուկ կանոնավոր հանդիպումներ զինծառայողների ծնողների հետ, նրանք ստանում են համապատասխան տեղեկատվություն ծառայության տարբեր հարցերի շուրջ: Անցկացվում են նաև սեմինարներ,

քննարկումներ այն զինվորների ծնողների հետ, որոնք նոր են հայրենադարձվել: Կազմակերպվում են ծնողների այցելություններ գորհասեր՝ տեղում պայմաններին ծանոթանալու և ընտանիք-բանակ փոխգործակցության ձևաչափն ամրապնդելու նպատակով:

- Իսրայելը միջազգայնորեն բացառիկ երկիր է, որի զինվորներն արձակուրդի ընթացքում, որպես կանոն, իրենց հետ են ունենում իրենց ամրակցված հրազենային զենքը: Երկրի տարբեր քաղաքներում, բնակավայրերում սովորական երևույթ է տեսնել փողոցներում առօրյայի, անցուղարձի մաս կազմող, զենքն ուսին զինվորների: Այդ երևույթի պատճառով միջադեպերի, որպես կանոն, բացակայությունը պայմանավորված է նախևառաջ հրեության ու նաև զինվորականության հոգևոր-բարոյական արժեհամակարգով, որը համարվում է հոգու պահպանման պայման: Այդպիսով, «զենքի գործածությամբ կարելի է սպանություն գործել միմիայն սեփական կյանքը, մերձավորների կյանքը և ժողովրդի կյանքը պաշտպանելու համար»: Մերձավորարևելյան մշակույթում տղամարդու և զենքի ֆիզիկական շփումը երիտասարդի հասունացման կարևոր գործոն է (այլ կերպ հայտնի է որպես «հասունացման նախաշեմ»): Ինչպես նկատում է հրեա զինվորականներից մեկը, «զենքը մշտապես քեզ հետ պետք է լինի՝ ուտելիս, քնելիս, լողանալիս... Երբ զինվորն առանց զենքի է մնում, նրանից սկսում է մի կարևոր բան պակասել»: